

КОМУНИКАЦИЈЕ МЕДИЈИ КУЛТУРА

ГОДИШЊАК
ФАКУЛТЕТА ЗА КУЛТУРУ И МЕДИЈЕ

КОМУНИКАЦИЈЕ, МЕДИЈИ, КУЛТУРА

**Годишњак
Факултета за културу и медије
Мегатренд универзитета у Београду**

Београд, 2019.

КОМУНИКАЦИЈЕ, МЕДИЈИ, КУЛТУРА • Број 11, година XI (2019)
Годишњак Факултета за културу и медије Мегатренд универзитета у Београду

Издавач:

Мегатренд универзитет, Факултет за културу и медије, Београд,
Булевар маршала Толбухина 8

За издавача:

Проф. др Драган Никодијевић, декан Факултета за културу и медије

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Маја Радонић

Редакција:

Проф. др Милан Брдар, Институт друштвених наука у Београду
Проф. др Биљана Ратковић Његован, Универзитет у Новом Саду
Проф. др Татјана Тапавички Дуроњић, Универзитет у Бања Луци
Проф. др Звездан Вукановић, Универзитет Доња Горица у Подгорици
Проф. др Марко М. Ђорђевић, Универзитет у Крагујевцу
Доц. др Наташа Симеуновић Бајић, Универзитет у Нишу
Доц. др Филип Шкиљан, Институт за миграције и народности у Загребу
Проф. др Зоран Аврамовић
Проф. др Драган Ђаловић
Проф. др Виолета Цветковска Томановић
Проф. др Будимир Поточан
Проф. др Нада Торлак
Проф. др Драгана Јовановић

Научни савет:

Проф. др Мића Јовановић, ректор Мегатренд универзитета, Београд
Проф. др Ма Си Пу, члан Кинеске академије друштвених наука, Пекинг
Проф. др Валтер Маношек, Факултет друштвених наука, Универзитет у Бечу
Проф. др Пол Шоп, професор емеритус Вирџинија универзитета, САД
Проф. др Тетсуа Сахара, Универзитет Меџи, Токио
Др Андреј Шемјакин, Институт за славистику Руске академије наука, Москва
Проф. др Драган Никодијевић, проректор за научноистраживачки рад
Мегатренд универзитета и декан Факултета за културу и медије, Београд
Проф. др Миливоје Павловић, проректор за односе с јавношћу
Мегатренд универзитета, Београд
Проф. др Михајло Рабреновић, заменик ректора, Мегатренд универзитет, Београд

Директор Издавачке делатности:

Бранимир Трошић

Секретар редакције:

Милица Миљуш, мастер

Техничко уређење:

Бранимир Трошић

Штампа:

Штампарија Терција ДОО, Бор

Тираж:

300 примерака

ISSN 2560-3205

Насловна страна

„0”, уље на платну, 2018. Аутор: Тијана Фишић, декан Факултета за уметност и дизајн
Мегатренд универзитета, Београд.

САДРЖАЈ

КОМУНИКАЦИЈЕ

Данијела Ковачевић СЕМИОТИЧКИ ПРИСТУП КОМУНИЦИРАЊУ У АНАЛИЗИ РЕКЛАМЕ	3

МЕДИЈИ

Драган Николић; Весна Балтезаревих СУОЧАВАЊЕ ДИПЛОМАТИЈЕ И ДРУШТВЕНИХ МЕДИЈА	19
Сања Јевтовић Чановић МЕДИЈСКИ СИСТЕМ ШВЕДСКЕ: У КОРАК СА ЕКОНОМСКИМ И СОЦИЈАЛНИМ СТАНДАРДИМА	31
Бобан Ковачевић ПОЗИЦИОНИРАЊЕ САТЕЛИТСКОГ ПРОГРАМА ЈАВНОГ МЕДИЈСКОГ СЕРВИСА СРБИЈЕ	51
Beril Arslan; Dragan Nikodijević PUBLIC BROADCASTING IN TURKEY: TURKISH RADIO TELEVISION CORPORATION'S ROLE IN THE PUBLIC BROADCASTING	71
Elif Kalaycioglu; Dragan Nikodijević RADIO AND TELEVISION SUPREME COUNCIL: REGULATION ON INTERNET BROADCASTING IN TURKEY	89

КУЛТУРА

Драган Јаковљевић СИНТЕЗА ЕСЕЈИСТИЧКОГ И ЛИРСКОГ У ПУТОПИСИМА МИЛОША ЦРЊАНСКОГ	103
Невена Јанићијевић ОСНОВНИ ЕЛЕМЕНТИ ТЕОРИЈЕ КЊИЖЕВНЕ РЕЦЕПЦИЈЕ	115
Дубравка Табаковић КУЛТУРА ПЛАТФОРМИ У КОНТЕКСТУ ФРАНЦУСКОГ КУЛТУРНОГ ИНЖЕЊЕРИНГА	127
Иван (игуман Јустин) Стојановић СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЕПАРХИЈА БУДИМСКА И КУЛТУРА	141

БЕЛЕШКЕ О АУТОРИМА

БЕЛЕШКЕ О АУТОРИМА	159

CONTENTS

COMMUNICATION

Danijela Kovačević THE SEMIOTIC APPROACH TO THE ANALYSIS OF COMMERCIALS	3

MEDIA

Dragan Nikolić; Vesna Baltezarević FACING DIPLOMACY AND SOCIAL MEDIA	19
Sanja Jevtović Čanović MEDIA SYSTEM OF SWEDEN: HAND IN HAND WITH THE ECONOMIC AND SOCIAL STANDARDS	31
Boban Kovačević POSITIONING OF SATELLITE PROGRAM OF PUBLIC MEDIA SERVICE OF SERBIA	51
Beril Arslan; Dragan Nikodijević PUBLIC BROADCASTING IN TURKEY: TURKISH RADIO TELEVISION CORPORATION'S ROLE IN THE PUBLIC BROADCASTING	71
Elif Kalaycioglu; Dragan Nikodijević RADIO AND TELEVISION SUPREME COUNCIL: REGULATION ON INTERNET BROADCASTING IN TURKEY	89

CULTURE

Dragan Jakovljević CROSS-GENRE CHARACTERISTICS IN MILOŠ CRNJANSKI'S TRAVELOGUES	103
Nevena Janičijević PRINCIPLE ELEMENTS OF LITERATURE THEORY OF RECEPTION	115
Dubravka Tabaković PLATFORM CULTURE IN THE CONTEXT OF FRENCH CULTURAL ENGINEERING	127
Ivan (hegumen Justin) Stojanović THE SERBIAN ORTHODOX DIOCESE OF BUDA AND THE CULTURE.....	141

NOTES ABOUT THE AUTHORS

NOTES ABOUT THE AUTHORS.....	159

Драган Јаковљевић*
Филозофски факултет
Одсек за словенску филологију
Смер за српски језик и књижевност
Универзитет „Етвеш Лоранг“ у Будимпешти

СИНТЕЗА ЕСЕЈИСТИЧКОГ И ЛИРСКОГ У ПУТОПИСИМА МИЛОША ЦРЊАНСКОГ

Сажетак: Милош Црњански се путописом као жанром бавио у невеликом броју својих књига, а пре свега у делима „Љубав у Тоскани“, „Путописи“ и „Књига о Немачкој“. Међу њим, стиче се утисак да је већи део његовог стваралаштва својеврсни путопис. Елементи тог жанра имају чак и „Сеобе“ и „Роман о Лондону“, а мултижанровске карактеристике има и његова књига „Код Хијерборгејаца“. Ипак, не бисмо моли рећи да је све што је у форми путописа настало из пера Милоша Црњанског припада књижевности. Познато је да је, као новинар и дописник српских, односно југословенских листова, многе своје путописне текстове писао публицистичким стилем и објављивао их у „Полицици“, „Времену“ и другим листовима. Заправо, у великом броју случајева реч је о путописним репортажама, са примесам и путописне и публицистичке прозе. За већину тих репортажа карактеристично је управо прелићање књижевне и новинарске израза, али они по свом квалитету далеко надмашују добар новинарски текст.

Кључне речи: Милош Црњански, путопис, Роман о Лондону, Књига о Немачкој, Сеобе, Код Хијерборгејаца

Контакт: dragjakov@gmail.com

Увод

Путопис као жанр дуго није био предмет дубљег проучавања, иако је практично једна од најстаријих књижевних врста. У књижевности је често представљан као подврста или пратилац других врста, попут романа или приповедака. Разлог томе је најчешће било уверење да путопис не захтева потпуни стваралачки напор.

Путопис је тешко проналазио своје место у књижевности и због различитих профила аутора. Многи од њих нису се могли подичити завидним уметничким талентом, нити су приликом писања имали књижевних претензија. Како није лако прецизно и без дилеме дефинисати која све дела можемо назвати путописним, односно издвојити одлике које их карактеришу и разликују од блиских књижевних врста, на пример дневника, аутобиографије или мемоара, тако је ово питање предмет бројних расправа и анализа књижевних теоретичара. (Поповић, 2013: 57)

Деан Дуда сматра да је путопис књижевна врста тематски обликована веродостојним путовањем субјекта дискурса – путописца, који приповеда згоде на путу, описује просторе којима путује и места на којима борави, износи своја запажања о људима које на путу сусреће: о њиховим обичајима и начину живота, а често и о културним и умјетничким знаменитостима крајева у којима се затиче. (Дуда, 1998: 48)

Из ове дефиниције изузета су дела у стиху, која би се по мишљењу неких других теоретичара могла такође сврстати у путописну књижевност.

Милош Црњански се путописом као жанром бавио у невеликом броју својих књига. Дела *Љубав у Тоскани*, *Путописи* и *Књига о Немачкој*, објављена су тридесетих година двадесеог века. Тек када су 1966. године његови остали путописни текстови угледали светлост дана, заједно са пишчевим сабраним делима, испоставило се да та књижевна форма, ни по обиму, ни по садржају, није била маргинална у његовом стваралаштву.

Велики број текстова који припадају овом жанру, Црњански је објавио у периодичним публикацијама, што нас наводи на закључак да су путописи били непрекидно заступљени у његовом стваралаштву. Црњански се, судећи по библиографији ових публикација, путописном прозом бавио готово читавог свог живота. Међутим, евидентно је да писац није показивао намеру да их сакупи и заједно објави.

1. Путовања као судбина

Имајући у виду да су путовања и сеобе били судбина Милоша Црњанског, тешко да би се могло претпоставити да је икада престао да пише путописе. Таква судбина наменила му је, према запажању Цветана Торова, различите улоге током његовог животног пута: од „туристе“, преко егзота и изгнанника, па до путника филозофа, онога чије је путовање рад на стицању знања, на упознавању људске различитости. (Тодоров, 1994: 329)

Стиче се утисак да је већи део стваралаштва Милоша Црњанског својеврсни путопис. Елементе тог жанра имају чак и *Сеобе* и *Роман о Лондону*, а мултижанровске карактеристике има и његова књига *Код Хийерборгејаца*. Ипак, не бисмо могли рећи да је све што је у форми путописа настало из пера Милоша Црњанског припада књижевности. Познато је да је, као новинар и дописник српских, односно југословенских листова, многе своје путописне текстове писао публицистичким стилем и објављивао их у *Полицици*, *Времену* и другим листовима. Заправо, у великом броју случајева реч је о путописним репортажама, са примесам и путописне и публицистичке прозе. За већину тих репортажа карактеристично је управо преплитање књижевног и новинарског израза, али они по свом квалитету далеко надмашују добар новинарски текст.

Његова поезија је такође у великој мери у знаку путовања и лутања. Она је огледало његовог радозналост духа, и потребе да трага за новим искуствима, да процењује феномене живота, били они појединачног или универзалног карактера.

Црњански је пажљиво пратио збивања око себе и своје белешке уобличавао у форму која се може назвати путописном. Та форма се разликује од оне које се држао приликом додира са темом путовања у другим жанровима. Током новинарске каријере, пут га је водио многим европским градовима, било да их је посећивао или у њима живео друже време. Тако се и његови путописи односе готово искључиво на европске пределе.

Није познато да ли је путовао у земље далеког истока, чију је духовност, филозофију и поезију проучавао и промовисао. На закључак да на тим подручјима физички није никада боравио, наводи и чињеница да за собом није оставио ниједан путопис који би тематски био везан за те пределе. (Вучковић, 2014: 157)

Црњански је, слично Растку Петровићу, путописац по својој основној слици света. Његови путописи, као и песме и рани романи, извиру из његовог лирског космополитизма или суматраизма, који чине чежња за даљинама и висинама, географизам и космизам. Рани путописи, међу којима су најлепши *Писма из Париза* и *Љубав у Тоскани*, прилично су субјективни, лирски, етерични, у последњем поетске визије

смењују се са лирским медитацијама о свеопштој повезаности појава у свету – тема наговештена већ у раним песмама и прозним делима, да би добила најпотпунији израз у једној од великих прозних књига, *Ког Хијерборејаца*.

У најопсежнијем путопису – *Књизи о Немачкој*, лирски тон се смирује и, уместо екстатичних визија, појављују се описи реалних стања, предела, градова, људи; у најважнијем одељку *Ирис Берлина* приказан је суморни урбани пејзаж немачке метрополе (далеки наговештај слике света у његовом последњем делу *Роман о Лондону*). (Деретић, 2011: 1061)

2. Заговорник новог концепта књижевности

Путописи Црњанског на значају добијају и зато што их је писао један од најгласнијих заговорника новог концепта књижевности. Било је очекивано да тај концепт примени и у путописима. Примећујемо да је заступање нових праваца у овом жанру, важан чинилац његовог укупног стваралаштва. Његови путописи су један од видова комуникације са светом, у којима често наступа са позиције оштрог критичара стварности.

Уочљива је разлика између путописа који су настајали у годинама после Првог светског рата и оних каснијих, када је дошло до промена у владајућим идејама у књижевности. Они први, у које спадају *Писма из Париза*, *Љубав у Тоскани* и *Књига о Немачкој*, део су авангардистичке поетике и потребе да се путописне забелешке ускладе са тада актуелним поетским стилем.

У овим случајевима уочавамо непутуписне елементе у текстовима означеним као путописни. Реч је о одређеним лирским рефлексијама и поступцима обликовања реченица присутним и у његовом прозном стваралаштву, који своје извориште имају у поезији Црњанског. Прожимање лирског и епског и одустајање од традиционалног схватања књижевних форми, њихове статичности и међусобне удаљености, нису изненађујуће појаве код Црњанског. Овде пре свега треба имати у виду време настанка текстова и тада владајућа књижевна правила. Текстове које је Црњански писао приликом или поводом каснијих путовања, одликују аналитичност и блискост есејистици. (Вучковић, 2015: 193)

Путопис је, наравно, постојао и пре доба Црњанског, још од античке књижевности, али у другачијем облику. За разлику од ранијих схватања, дела која припадају овом жанру у XX веку, па тако и текстови Црњанског, нису више засновани само на концепту описа појединих географских предела. Сада се описи стављају у одређену функцију и повод су за

лирске рефлексије, односно за размишљања о појавама у природи или за анализе унутрашњег човековог бића.

И сама *Писма из Париза*, представљају синтезу различитости у жанровском, тематском и структуралном смислу. Ово дело обједињује путописно, есејистичко, епистоларно и лирско. Тако су створени услови за уобличење различитих тематских аспеката у једну повезану целину. У овом делу присутно је пишчево размишљање о различитим културолошким појавама, поетичким начелима и увођење питања менталитета.

Под културолошким појавама овде подразумевамо писање о различитим врстама уметности, уметничког израза и културним дешавањима на којима је аутор био присутан и које сматра вредним пажње. Црњански разматра теме везане за нову генерацију стваралаца, театар, ликовну уметност, али за саму књижевност веома ретко. Књижевни ликови и аутори се, додуше, спомињу, али додирне тачке са књижевношћу нису толико засноване на појединачном, колико на приказивању општих појава.

У појединим сегментима овог дела присутно је указивање на елементе поетике за коју се залагао сам писац, на карактеристике суматраизма. Ти делови су, осим мотива путовања, чврста веза са осталим деловима стваралаштва Милоша Црњанског. У својим есејима он пише о суматраизму: Чарнојевић из *Дневника о Чарнојевићу* тврди како је он суматраиста, а његов лик повезан је са основама суматраистичке теорије.

3. Двојако разочарење у нови свет

Боравак у Француској, описан у путопису *Писма из Париза*, који је Црњански завршио излетом у тмурну Бретању, донео му је двојако разочарење у нови свет. Очекивања преживелог балканског ратника од Париза, уметничке престонице западног света, била су велика. Али, свет после рата није био ни уређенији, ни бољи. С друге стране, суморна атмосфера најзападније тачке Француске, краја света, донела је Црњанском ново осећање безизлазности, готово потпуне нирване. Зато он напушта магловити Париз и преко Торина стиже у Тоскану, у топле, јужне крајеве.

Најпознатији путопис Црњанског, *Љубав у Тоскани*, представља „уобличење једног осећања живота“ (Ристић 1930: 9), са „карактером „сентименталног путовања““ (Мараковић 1930: 173). Настао је под утисцима са путовања на којем је Црњански био 1921. године. На самом почетку аутор овог дела пише да он у најлепшу италијанску покрајину стиже изможден страшћу и са једином жељом да се „стрмоглави у ваздух“ (Црњански, 1995: 99) и да заборави на бол. Читаоце који су се већ раније добро упознали са радом овог писца неће изненадити овај већ, можемо

слободно рећи, лајтмотив, који говори о умору, исцрпљености, бледилу главног јунака, наратора, односно лирског субјекта. Међутим, не смемо да заборавимо прву реченицу овог путописа: „Полазим из Париза у небеса Италије, што стишавају и љуљају варваре“ (Црњански, 1995: 99).

Изгледа да овај ходочасник није кренуо у Италију само због покушаја проналаска сопственог мира, већ и у име свога „варварског“ племена, у име свога словенства, за које ће овде такође да потражи смирење. Овде треба подсетити да је циљ пута Црњанског у Италију управо била љубав и то аутор путописа више пута наглашава.

„За љубав сам пошао, да у њу утопим нове народе. Ако сам грозничав шапутао имена посавских винограда, метохијских падина, виславских поречја и уралских подножја, нисам био луд. Дисао сам само, и духнуо у време. За љубав сам путовао, што је чекала играче да поиграју за Богом. О, Словенство, љубав нас чека, њоме ћемо заплуснути, као ова равенска разблуда на крововима, све што је досад било.“ (Црњански, 1995: 110)

Црњански приказује градове које је посетио на необичан начин. Као што ће много година касније, Лондон, у коме је провео године избеглиштва, бити приказан у његовом последњем роману као неман са свим својим ћудима, тако је и Сијена у овом путопису представљена као „ћакнута варош“. Она је по дану отужно слатка, увече, под магијом осветљења постаје отмена и охоло; буди се у зору сва бледа, налази се на самрти, „плови у сусрет Месецу, по безмерном таласастом зеленилу.“ (Црњански, 1995: 78)

Особине Сијењана пренете су на сам град. Исто тако је и Фиренца, вероватно захваљујући својим становницима, код Црњанског практична и прозебла. Све путописне чињенице су имагинативно преображене и померене из свог стварносног лежишта. Тако се Сијена у очима Црњанског попут живог бића „попела на врх брега, у модро осветљење вечери и кроз плави, провидни прах небеса, прелива плоче и кровове, старе иконе, византинских боја“. (Црњански, 1995: 86)

4. Нова стварност или реорганизовање животне грађе

У путописним текстовима Црњанског често се срећемо са једном новом стварношћу, која је настала у реорганизовању и уметничком обликовању животне грађе, управо оно што је случај и са јунацима у његовим делима. Сliku простора он не гради механички, фотографски, региструјући оно шта га окружује, чему се приближава или од чега се удаљава, већ, по правилу, настоји да нам ту слику предочи преломљену кроз сопствени доживљај, дајући јој тако и посебна визуелна и динамичка својства.

У мултижанровском путопису *Љубав у Тоскани*, опет у циљу успостављања невидљивих веза, приповедач руком може благо да затресе поља и зидине града, брда на небу, као и да милује цркве. Овде су у питању представе физичког контакта у реално могућем оквиру. Нешто попут миловања брда и гора из *Суматре*, који се могу замислити, јер је реч о условно опипљивим, постојаним предметима. У поменутом делу, у путопису о градићу Пизи, поново ће се помиловати и онај Урал из суматраистичке приче. Међутим, овакво замишљање ће нам ићи теже са сликом миловања ваздуха, што је случај који се јавља у поеми *Стражилово*.

У последњим реченицама завршног дела *Љубави у Тоскани*, Црњански пише да му је након „слатких“ сијенских пејзажа, неочекивано пријала „жута, брдовита, сиромашна крајина“ мањих тосканских места, јер је у „у бићу тих малих тосканских вароши“ осетио „једну скромност и сељачку ведрину“ (Црњански, 1995: 222), која га је подсетила на завичај. Управо је Срем била та последња реч коју је изрекао на овом путовању и то на самом уласку у Фиренцу, престоницу ренесансне културе. Тако ће путописац објавити премештање простора привиђења из Тоскане у завичај и непосредно најавити настанак поеме *Стражилово*.

„Црњански је био родоначелник авангарде, касније репрезент лиризованог кратког и великог романа, необичан, самотан и истакнут лик. Иако авангарда воли да наступа у групним формацијама, Црњански је, ако занемаримо седељке на тераси *Москве*, радио за свој грош, његова дела се, можда изузев првих, не уклапају у шаблон ниједног од изама.“ (Милошевић, 2010: 550)

5. Новинарство није угрозило књижевни дар

Црњански је ценио новинарску професију којом се бавио и он је један од ретких писаца коме овај вид ангажмана није угрозио књижевни талент и страст према литератури. Напротив, ове две делатности код Милоша Црњанског некако су лако и природно ишле заједно и, ма како то било необично, међусобно су се подудариле и снажиле. Поменимо само да је највећи број својих изузетних путописа Црњански објављивао управо у новинама и да је он писац који је путописну репортажу тих међуратних година уздигао на ниво који вишеструко превазилази задату пролазну актуелност журналистичких текстова. (Јаћимовић, 2018: 74)

„Када сам ушао у новинарство 1922. године, онда су сви моји другови и пријатељи дрекнули: пропао песник, пропао приповедач. Ја међутим не сматрам да ми је новинарство штогод шкодило. Не зна се шта је то књижевник. Једна ноћ крај телефона у једној великој редакцији је много

занимљивија и значајнија него годину дана нерада. Ту се долази у везу са земљом, са оним што нас окружује. Ту тек можете да разумете извесне односе, социјалне и личне. Једном речју, песник или књижевник, треба да живи бар извесно време у каквој редакцији.“ (Црњански, 1999: 96)

„Његови путописи су дрско и немилостиво одавање и обесвећивање свега најскривенијег, најнационалнијег. Истина је, додуше, да и он непрестано послује са неким црквицама, звонима, иконама, ћивотима и певницама, да понекад спомиње чудне сенке и хладовине по старим портама, да чита све записе над гробовима, да понекад рекне тешку реч од маланхолије као олово – али одмах затим почне опет индискретно и гласно причати историје важних грађана, мртвих баба и светих коштица. Како, на крају крајева, треба схватити тог Црњанског, кад се зна да све те његове безбожно и развратно веселе забелешке читају побожне старе госпе, и осетљиве младе госпођице, и сав наш свет тамо по Банату, и у Сентандреји и у Темишвару, и, веле, обузима их нека тужна милина, и заплачу се, и после им опет мило, и не знају зашто се не смеју или не љуте, али никада не чине ни једно ни друго. А не умеју да погоде ти људи да је Црњански, по својој поетској осетљивости, један дубоко сентиментални песник наших умирућих градова и наших узалудних живота. Утолико сентименталнији, и горчи, и романтичнији, што за болове старе Војводине нико не мари, и што многим њеним болестима и лудостима нема лека – па је најбоље поносно ћутати и сакрити муку и стид, а кад дође да мора да се рикне, онда боље прснути у смеј, него бризнути у плач. И зато, што је тежа ситуација, Црњански је све веселији Пјеро у црном костиму. Можда је он у основи својој збиља скептик, али онда његов скептицизам није без дефекта, кад пише о народу и завичају. Јер, зна се, оне живописне и смешне фигуре гомила Црњански пред читаоце нарочито онда кад негде у буцаку има некој драгој и рођеној старудији коначно да излети душа“ (Секулић, 1924: 437)

Сам Црњански је волео да се укључује у расправу о судбини својих дела, па и да, посебно током шездесетих и седамдесетих година прошлог века, када је имао прилике да се чешће оглашава, коментарише поједина тумачења. Као што је на поетичком плану, очито имајући у виду и два романа који су остали у сенци других његових романсијерских остварења, од који се много разликују, био заговорник уверења да писац треба да се мења: „Књижевник који се не мења, жалосна је фигура“, рекао је у разговору са Николом Дреновцем, једнако као што је, образлажући судбину својих од критике занемарених романа, и остављајући за тренутак роман *Сузни крокодил* по страни, сматрао да је роман *Кай шћанске крви* остао у другом плану зато што је, први пут, објављен у новинама. (Микић, 2018: 52)

Закључак

Завршном делу путописа *Писма из Париза* (1921), може се у целокупном делу Црњанског приписати слична улога као поеми *Стражилово*, у контексту поетског стваралаштва овог писца. Наиме, у завршном делу путописа преплићу се мотиви из већ написаних песама, *Сумашра* и *Стење*, појављују се мотиви из романа *Дневник о Чарнојевићу*, који је тада већ био припремљен за штампање, као и из већ објављене збирке *Лирика Ишаке*. Коначно, у последњем запису *Писама из Париза* износе се неке будуће идеје, које ће се у врло скорој будућности отелотворити у *Стражилову*. Наговештени су и неки мотиви који ће се потпуније остварити тек у каснијем путопису *Ког Хијерборејаца*.

Како сам писац каже на самом почетку овог записа, он је на најзападнију тачку Француске, стигао преко једног „урнебесно високог гвозденог моста“ (Црњански, 1995: 36).

Писац је тај мост прешао, како каже, „високо, између дубоке воде, далеких брда, и бескрајног неба, лак и прозачан и миран, први пут у животу“ (Црњански, 1995: 36). То нам казује да је суматраистички мир још увек присутан на почетку овог записа.

Међутим, с обзиром на то да је Црњански овај крај посетио усред зиме, врло брзо се ведро расположење замењује сетним, па је бласто, као један од централних мотива будућег романа *Дневник о Чарнојевићу*, изникло у први план. Мотиви црквике и готске катедрале, Црњанском су послужиле и за распознавање властитог наслеђа. Ова асоцијација на завичајно, јесте оно што најављује *Стражилово*.

Овим мотивима који песника асоцирају на завичај, односно пределе у којима је живео, придружује се и мотив Дунава, „мокрог и модрог, тромог пужа мога завичаја, што пузи, са старим градом на себи у небеса“ (Црњански, 1995: 38). Ово је ретко место на којем Црњански помиње Београд, коме ће једног дана спевати своју последњу написану песму. На тај начин, широко су била отворена врата за настанак поеме *Стражилово*.

Приступ Црњанског путопису као жанру, јасно упућује на приближавање различитих облика стварања, који бивају обједињени путописним поступком. Могућност путописа да у себи сажме путописно, романескно, есејистичко, лирско и епистоларно, свакако је допринела да он буде заступљен међу писцима најразличитијих уметничких афинитета, из овог периода.

Литература:

- [1] (Вучковић, Р. (2014): *Дилеме око пушојиса*, Београд: Путопис
- [2] Вучковић, Р. (2015): *Књижевно дело Милоша Црњанског*; Београд: Свет
- [3] Деретић, Ј. (2011): *Историја српске књижевности*; Зрењанин: Sezam Book
- [4] Дуда, Д. (1998): *Прича и путовање*; Загреб: Матица хрватска
- [5] Јаћимовић, С. (2018): *Између демонског виђализма и нихилистичког обрачуна са светом*; Зборник: *Дело Милоша Црњанског, радови са оркулог сјола*; Београд: САНУ
- [6] Милошевић, П. (2010): *Сторија српске књижевности*; Београд: Службени гласник
- [7] Микић, Р. (2018): *Да ли је „Сузни крокодил“ недовршени роман Милоша Црњанског*; Зборник: *Дело Милоша Црњанског, радови са оркулог сјола*; Београд: САНУ
- [8] Поповић, О. (2013): *Мала мјера – од маршине до центра*; Подгорица: Универзитет Црне Горе
- [9] Секулић, И. (1924): *Немири у књижевности*; Београд: Српски књижевни институт
- [10] Тодоров, Ц. (1994): *Ми и дружи*; Београд: Библиотека XX век
- [11] Црњански, М. (1995): *Пушојиси*; Београд: Задужбина Милоша Црњанског, БИГЗ, Српска књижевна задруга
- [12] Црњански, М. (1999): *Пријоведна проза II. Како шнајске крви. Сузни крокодил*; Београд: Задужбина Милоша Црњанског